Att förhålla sig till tidigare forskning: ett argumentations-analytiskt perspektiv*

STEN T. ANTTILA

> The pursuit of knowledge with the tools of science is a cooperative, interdependent process. The dozens or hundreds of hours spent conducting a scientific study ultimately contribute just one piece to an enormous puzzle. The value of any single study is derived from as much from how it fits with and expands on previous work as from the study"s intrinsic properties. Although it is true that some studies receive more attention than others, this is typically because the pieces of the puzzle they solve (or the puzzles they introduce) are extremely important, not because the studies are solutions in and of themselves.
>
> H M Cooper (1989:11)

Syftet med denna artikel är att presentera ett argumentationsanalytiskt perspektiv på problemet med att förhålla sig till tidigare forskning. Bakgrunden är det oklara sätt som detta behandlats på inom den samhällsvetenskapliga metodlitteraturen (t ex Lynch & Bogen 1996) samt den osäkerhet som kan prägla den konkreta forskningspraktiken (t ex Fuchs 1993). Vad jag försöker visa är att ett argumentationsanalytiskt perspektiv i detta sammanhang för det första, med dess begreppsliga redskap och systematik, kan underlätta för den enskilde forskaren att hantera problemet (t ex Björnsson m fl 1994). För det andra skisseras en vetenskapssociologisk hypotes (jfr Schmaus, Segerstrahle & Jesseph 1992). Resonemanget illustreras med exempel från forskning rörande frivilligt socialt arbete (Nyberg 1995). Såvitt jag känner till[1] har kopplingen mellan argumentationsanalys och problemet med att förhålla sig till tidigare forskning inte gjorts tidigare inom sociologi eller relaterade ämnen.

STEN T. ANTTILA är filosofie doktor i sociologi och verksam som forskare vid Fjällforskningsinstitutet i Östersund. Han studerar för närvarande snöskoterföreningar som sociala rörelser.

E-post: sten.anttila@fco.mh.se, http://www.ffi.mh.se/

Problemet

Att förhålla sig till tidigare forskning är ett frustrerande problem som ständigt är aktuellt i den konkreta forskningspraktiken (Zuckerman 1988). I allt från ansökningar om forskningsmedel till artikelmanus för internationella tidskrifter förväntas man förklara hur ens bidrag är relaterat till vad andra gjort tidigare. I till exempel anvisningarna till projektansökningar uppmanas man normalt att "...peka på projektets originalitet, förankring i en internationell inomvetenskaplig diskurs, vad som kan bli teoretiskt nydanande eller bidra till 'forskningsfrontens' utveckling..." (Elzinga 1993:122). Bidraget granskas, värderas och belönas också efter hur man lyckats med att förhålla sig (Stern 1996:55). Problemet är frustrerande eftersom tidigare forskning potentiellt utgör en enormt stor informationsmängd[2] och det kan vara svårt att bedöma *vad* i denna mängd som är relevant att förhålla sig till samt *hur* detta bör ske (Cooper 1989). Sammanhanget som avgör *vad* och *hur* kan emellertid variera.

I en sammanställning av olika vetenskapsstudier skiljer Fuchs (1993) ut tre olika typer av forskningssammanhang: normalvetenskap, frontforskning samt konversationsfält. Under *normalvetenskapliga* förhållanden medför problemet med att förhålla sig till tidigare forskning knappast några exceptionella svårigheter. I sådana sammanhang kännetecknas forskningen, enligt Fuchs, av att det "rätta" sättet att bedriva forskning är något klart, okontroversiellt och etablerat innan forskningen utförs rent praktiskt. Gränsen mellan sant och falskt, bra och dålig forskning, kompetenta och inkompetenta forskare är tydlig, och forskningen kännetecknas av en försiktig och stegvis utvidgning av kunskapen samt ett varsamt utforskande av och försök till att inkorporera innovationer vid forskningsfronten till den befintliga kunskapen.

I de två andra sammanhangen kan det emellertid vara svårare att förhålla sig. Vid *forskningsfronten* präglas praktiken, enligt Fuchs (1993), av dagsaktuell och innovativ forskning som bedrivs av små elitistiska, interaktiva och täta grupper vilka tävlar intensivt med andra likartade grupper. Forskningen är osäker, det finns inga etablerade rutinmetoder och de flesta referenser är högst två år gamla. Detta innebär att sociala nätverk och den informella information som ges via nätverken är mycket viktig. Metodologiskt sett har forskningsfronterna ofta en politisk karaktär genom att kontroverser inte kan hanteras med gemensamma principer och externa kriterier. Detta beror på att själva de metodologiska spelreglerna här kan stå på spel. En liknande bild ges av Cole (1983:111; se även Pinch 1981) vad gäller situationen vid forskningens frontlinje. Där är osäkerheten stor och det är svårt att bedöma givna bidrags betydelse, vilket medför att oenigheten också är mycket stor då bidragen värderas. Cole tillägger dock att det även vid frontlinjen krävs ett mini-

mum av konsensus för att kunskapen överhuvudtaget ska kunna utvärderas och i någon mening ackumuleras.

Konversationsfältet, det tredje sammanhang som Fuchs (1993) tar upp, präglas i sin praktik av stor osäkerhet kopplad till en hög grad av intern kunskapsmässig fragmentering samt till en tunn resursbas (experimentell hårdvara, mätapparatur m m). Osäkerheten tar sig uttryck i ett stort mått av oenighet över det mesta från metafysiska antaganden till detaljer i specifika forskningsdesign. Fragmenteringen innebär att forskningsfältet är uppsplittrat i relativt autonoma och oberoende organisationer vilka vidmakthåller sina skolor genom kontrollen av alla medel för vetenskaplig reproduktion såsom konferenser och tidskrifter. Metodologiskt sett är forskningen vid konversationsfältet pluralistisk vilket innebär att det inte finns inte *en enda* riktig metod utan *flera*. Debatterna där rör ofta fundamentala metafysiska problem och man är i allmänhet skeptisk till möjligheten av kumulativ utveckling och vetenskaplig objektivitet. Detta sammanhang kan sägas motsvara situationen inom humaniora, enligt Heisey (1988), där det saknas en paradigmatisk enighet (286). Detta innebär att det inte behövs några nya bevis för att hålla liv i den vetenskapliga debatten eftersom de grundläggande frågorna, där allt sätts på spel, kan fortgå för evigt. Med hänvisning till Kuhn skriver han (286) att

> ...the humanities student "has constantly before him a number of competing and incommensurable solutions to ... problems, solutions that he must ultimately evaluate for himself" ... not one paradigm but several. Opinions abound, but resolution is impossible between scholars arguing from competing assumptions using ambiguous terminology. Research, not limited to paradigm-defined puzzles, ranges over many fronts, asking questions that may not be answerable and accepting as evidence all of natural, supernatural, and even conceivable reality. One paradigm's progress is another's foolishness or heresy.

Enligt Fuchs (1993) finns det likheter mellan forskningsfronten och konversationsfältet. I båda fallen arbetar man under stor osäkerhet, man är skeptisk till idén om den *enda* riktiga metoden och man betonar betydelsen av kreativitet, individuell handlingsfrihet och innovation. Den avgörande skillnaden är dock att forskarna vid fronterna är mer tätt sammankopplade, mer fokuserade på gemensamma problem och mer drivna av tanken att få saker och ting att fungera – något som lett till en mer pragmatisk än en relativistisk syn på vetenskap. Detta innebär, fortsätter Fuchs, att man vid fronten inte diskuterar frågor om huruvida vetenskap överhuvudtaget är möjlig eller om sanning är en fråga om korrespondens eller textuell fiktion – något som kännetecknar konversationsfälten.

Att förhålla sig till tidigare forskning är alltså sannolikt ett svårt problem om forskningspraktiken kännetecknas av konversationsfältets (och kanske även forskningsfrontens) osäkra och oklara kunskapsstruktur. Det är troligt att detta jämfört

med naturvetenskap drabbar humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner i extra stor utsträckning där flera konkurrerande skolbildningar kan förekomma (se Pawson 1989; Brante 1991) och någon egentlig normalvetenskap knappast etablerats (jfr Weick 1995). Även i tvärvetenskapliga sammanhang (Dogan 1994), där flera discipliner med olika teoretiska och metodologiska traditioner möts (Zuckerman 1988; Faber & Scheiper 1997), kan svårigheterna vara stora av samma skäl som ovan (Nolin 1995:42–63). Problemet kan accentueras ytterligare inom nya specialämnen där man istället för att på ett kumulativt sätt försöker bygga på tidigare kunskaper söker efter helt nya och outforskade fält (Zuckerman 1988:536). Slutligen, vid sektorsforskning och strategisk forskning (Elzinga 1993, 1994; Zuckerman 1988:519–520) där en normalvetenskapligt tillstånd aldrig uppnåtts eller kan ha passerats (jfr Nolin 1995:42–63), kan osäkerheten också vara stor. I flera av dessa sammanhang finns det även en risk för den epistemiska drift, som Elzinga (1993) varnat för, det vill säga att andra än inomvetenskapliga kriterier för god vetenskap får betydelse, till exempel politiska.

Rent konkret kan oklarheterna ta sig uttryck i att man ibland kan få diametralt olika omdömen från skilda "referees" vad gäller ett givet bidrag till en internationell vetenskaplig tidskrift, kanske beroende på att det som den ene ser som oproblematiska utgångspunkter för studien uppfattas som en del av själva forskningsproblemet enligt den andre (jfr Badie 1989; Anttila 1993). En annan konkret indikation på problemets betydelse och vad oklarheterna kan ge utrymme för har att göra med medvetet missbruk av referenser. Sutton och Staw (1995:373, se även Cronin 1984 samt Ashmore, Myers & Potter 1995) beklagar sig över hur det kan se ut:

> References are sometimes used like a smoke screen to hide the absence of theory. Both of us can think of instances in which we have used a string of references to hide the fact that we really didn't understand the phenomenon in question. This obfuscation can unfortunately be successful when references are made to widely known and cited works... Papers for organizational research journals typically include a set of such throw-away references. These citations may show that the author is a qualified member of the profession, but they don't demonstrate that a theoretical case has been built.

Vilken metodologisk systematik och vilket stöd kan man då hämta i den *samhällsvetenskapliga metodens* standardlitteratur? Enligt Lynch och Bogen (1996) har man inom denna litteratur tyvärr inte tagit intryck av den kunskap om forskningspraktik som skapats bland annat inom vetenskapssociologin. Standardlitteraturen ger intryck av att vara en vulgariserad version av logisk positivism och är därmed förvånansvärt osociologisk. De summerar sina intryck från ett stort urval standardlitteratur (textbooks) på följande sätt:

> In sum, textbooks authors treat sociological theoretical propositions as verbal reflections of real-world factors and variables. Although watered down for mass consumption, textbook conceptions of the research process embody the austere doctrines promoted by Schlick..., Carnap..., and others in the Vienna Circle.

Dessa böcker innehåller, enligt Lynch och Bogen (1996), emellertid ofta brasklappar om sociologins omogenhet som vetenskap, de sociala fenomenens komplexitet samt betydelsen av en hermeneutisk dimension. Den centrala metodologiska uppgiften i dessa böcker är, enligt Lynch och Bogen, att eliminera "bias" under forskningsprocessens olika steg (t ex Baker 1994, jfr van Meter 1994): till exempel problemformulering, litteraturöversikt, ..., dataanalys, resultatpresentation.

Det andra steget i denna forskningsprocess – litteraturöversikten – rör normalt problemet med att förhålla sig till tidigare forskning. Mitt intryck är dock att detta problem oftast beskrivs på ett mycket sparsamt sätt i den allmänna metodologiska standardlitteraturen (t ex Rosengren & Arvidsson 1983; Hellevik 1984; Backman 1985; Carlsson 1986; Merriam 1988; Merriam & Simpson 1989; Holme & Solvang 1991; Frankfort-Nachimas & Nachimas 1992; Baker 1994; Ejvegård 1996) eller saknas i stort sätt (t ex Bogdan & Taylor 1975; Brenner 1981; Repstad 1988; Mason 1996; Silverman 1997). Någon egentlig definition av *centrala begrepp* som forskningsfront och kunskapsläge ges till exempel inte.

Där problemet ges ett någorlunda stort utrymme är emellertid innehållet ofta motsägelsefullt: rekommendationerna verkar baseras på bilden av att normalvetenskap etablerats samtidigt som man är uttalat medveten om att icke-normala tillstånd är mycket vanliga, till exempel genom hänvisningar till Kuhn (till exempel Baker 1994) och efterföljande diskussioner eller till olika vetenskapsfilosofiska perspektiv som positivism och hermeneutik (t ex Patel & Davidsson 1994; Svenning 1996). Mer konkret kan detta visa sig i att problemet med att förhålla sig beskrivs som något komplext och diskursivt samtidigt som relevanskriterierna för vilken litteratur man bör förhålla sig till verkar bygga på antagandet om en relativt enkel problematik (till exempel Merriam & Simpson 1989; Lynch & Bogen 1996). Baker (1994:435–436), Merriam (1988:78) samt Merriam & Simpson (1989:36–37), författare som relativt utförligt går igenom problemet, föreslår ungefär följande relevanskriterier att utgå ifrån då man bedömer om man bör förhålla sig till en given text eller ej:

- *Textens likhet med den egna studien.* Ju mer den aktuella texten liknar den egna studien, desto mer relevant är den att förhålla sig till. Likhet avser här variabler, stickprov av undersökningsenheter samt teoretiska positioner som framförs i texten.
- *Textens ålder.* Ju senare den aktuella texten publicerats, desto mer relevant är det att förhålla sig till den.

• *Textförfattarens auktoritet.* Ju mer känd författaren är (till exempel ofta citerad), desto mer relevant är det att förhålla sig till den text han eller hon skrivit.

• *Textens kvalitet.* Ju högre kvalitet texten har, desto mer relevant är det att förhålla sig till den.

Baker (1994:436) bifogar dock några viktiga reservationer. För det första bör man inte referera en text bara för att den handlar om ett liknande ämne som man själv behandlar. Om den inte tillför någon kunskap bör den inte tas med. För det andra bör man inte automatiskt anta att texter som innehåller samma termer som man själv använder rör samma fenomen som man studerat. Begreppens innehåll kan skilja sig åt till exempel beroende på hur de operationaliserats. Hon betonar slutligen vikten av att grundligt sätta sig in i vad den aktuella texten handlar om och inte bara nöja sig med hur ofta den citerats eller vad som framgår av textens *abstract* då man bedömer dess relevans.

Dessa rekommendationer verkar vara nära relaterade till föreställningen om normalvetenskap. Det första kriteriet innebär att tidigare forskning att förhålla sig till antas endast inkludera studier med samma eller liknande fokus men till exempel inte studier med fokus på metodologiska principer som den aktuella forskningen kan stå och falla med. Det andra kriteriet bygger på att kunskapstillväxten ses som i princip kumulativ, vilket inte är självklart under icke-normala förhållanden. Det tredje kriteriet förutsätter att frågan om vilka källor som är "auktoritativa" antas vara relativt oproblematisk[3]; samma förutsättning gäller även det fjärde kriteriet vilket är relativt oproblematiskt i ett normalvetenskapligt sammanhang.(jfr Fuchs 1993; Lynch & Bogen 1996).

Ovanstående relevanskriterier kan kontrasteras mot den komplexa och diskursiva bild av problemet som Merriam och Simpson (1989) antyder då litteraturöversiktens *funktioner* i en vetenskaplig publicering beskrivs. Syftet med en sådan översikt är, enligt Merriam och Simpson, att summera och integrera tidigare forskning på området samt föreslå kommande undersökningar. Översikten fyller här olika funktioner enligt författarna (30–31): (1) den bidrar med en grund att bygga kunskapen på och visar hur den egna studien utvecklar det man redan vet, (2) den ökar begripligheten vad gäller förtjänster och brister rörande tidigare begrepp, hypoteser, antaganden, angreppssätt och undersökningsdesign samt (3) erbjuder en referenspunkt från vilken de egna resultaten kan tolkas. I och med detta vill man också försäkra läsaren om att ingen tidigare gjort den studie man själv gjort samt att det finns ett behov av denna studie.

Viktiga problem som Merriam och Simpson (1989) tar upp rör hur snävt avgränsad den i översikten introducerade studien är samt hur översiktens struktur formu-

leras. En snäv avgränsning, å ena sidan, innebär en risk för att relevant litteratur blir svår att finna och att själva forskningsresultatet blir svårt att presentera såsom relevant i något givet vetenskapligt sammanhang. En för vid avgränsning å andra sidan kan leda till en ohanterligt stor mängd litteratur att gå igenom. Om man utifrån en givet forskningsproblem finner att det fullständigt saknas litteratur, kan detta bero på att man funnit en intressant kunskapslucka att fylla och då kan det vara svårt att bygga på tidigare kunskaper, vilket i sin tur kan leda till svåra metodologiska problem. Det kan dock under sådana förhållanden vara så att forskningsproblemet är vetenskapligt ointressant för andra forskare.

Denna komplexa och diskursiva bild av problemet med att förhålla sig till tidigare forskning, som Merriam och Simpson (1989) trots allt ger utrymme för, kan kontrasteras mot de fyra kriterierna ovan (som de själva formulerat). För det första kan kriteriet rörande likheten med den egna studien tala för att tidigare forskning rörande metodologiska eller teoretiska aspekter inte prioriteras om den egna studien är empirisk. Detta skulle kunna motiveras utifrån den andra punkten ovan rörande forskningsöversiktens olika funktioner. För det andra, om den aktuella forskningen att referera lider av metodologiska och teoretiska problem, kan bedömningen av vilka texter som är auktoritativa bli problematisk, allra helst om texter med "hög kvalitet" prioriteras. I en kritisk översikt kan det ju tvärtom vara problematiska, om än inflytelserika, texter som bör fokuseras.

Den standardlitteratur inom *metodologiska specialområden* som kanske ligger närmast problemet med att förhålla sig till tidigare forskning är den som handlar om hur man genomför litteraturöversikter. Denna litteratur är mycket knapphändig (jämfört med litteratur rörande datainsamling och dataanlays) och den bygger i de flesta fall på förutsättningen att normalvetenskap råder. Det rör sig här oftast om olika former av kvantitativa sammanställningar av empiriska resultat med hjälp av integrerande kunskapsöversikter, meta-analyser osv (jfr Cook & Leviton 1980; Hedges 1984; Wolf 1986; Cooper 1989). I dessa sammanställningar problematiseras sällan metodologiska och teoretiska frågor annat än i termer av mätsvårigheter, till exempel validitet och reliabilitet. Dessa texter följer i stort sett den uppläggning som kännetecknar allmänna standardböcker i samhällsvetenskaplig metod. Cooper (1989) skriver följande (13) om integrerande kunskapsöversikter (jfr Price 1965; min kursivering):

> Integrative reviews summarize past research by drawing overall general conclusions from many separate studies that are believed to address related or identical hypotheses. The integrative reviewer hopes to present the state of knowledge concerning the relation(s) of interest and to highlight important issues that research has left unresolved. From the reader's viewpoint, an integrative research review is intended to

'replace those earlier papers that have been lost from sight behind the research front' (...), and to direct future research so that it yields a maximum amount of new information.

Under normalvetenskapliga förhållanden, såsom till exempel Fuchs (1993) beskriver dem, kan denna typ av översikter med tillhörande metodologier vara passande. Då antar man att tidigare empirisk forskning innehåller säkerställd kunskap och att den egna forskningen ligger nära vad man tidigare gjort. Utgångspunkten kan vara följande resonemang: "man har tidigare kunnat visa att i populationen p_1 är variabeln x_1 relaterad till variabeln x_2 på följande sätt..." Att utvidga kunskapsbasen innebär då att presentera resultat som bygger på att antingen populationen eller någon av variablerna förändrats på något sätt. Denna situation är alltså förenlig med ett normalvetenskapligt perspektiv och finns relativt utförligt beskriven av till exempel Baker (1994:92–113, 459–480). Det är med avseende på sådana resonemang som litteraturen rörande kvantitativa översikterna erbjuder en användbar systematik.

Det finns dock situationer beskrivna i vetenskapsstudierna ovan som är mer problematiska där till och med metodologiska och epistemologiska frågor är osäkra vilket gör det svårt att avgöra vilka källor som är auktoritativa respektive har hög kvalitet (jfr Heiseys humaniora och Fuchs konversationsfält). Trots att sådana situationer är vanliga inom samhällsvetenskapen brukar denna problematik inte tas upp annat än i förbigående i den metodologiska standardlitteraturen då problemet med att förhålla sig aktualiseras. Hur hanteras då detta i praktiken? Man kan bland annat tänka sig följande alternativ. Den *första* och kanske vanligaste strategin går ut på att man i sin studie går vidare till nya problemområden utan att detta bygger på att tidigare kunskaper är "säkerställda". På ytan liknar detta förfaringssätt det "normala" som beskrivits ovan. När man väljer forskningsproblem bryr man sig emellertid i sådana fall endast om *vad* andra studerat tidigare och väljer att studera något annat oavsett om dessa tidigare studier anses ha lett till någorlunda säkerställd kunskap eller ej – något som i praktiken kan innebära att man helt enkelt struntar i gamla teoretiska och begreppsliga traditioner. Ny kunskap kan här bestå i att man identifierar nya forskningsområden vilka ibland kan utvecklas nya specialdiscipliner (Zuckerman 1988). Detta kan dock leda till allvarliga problem vad gäller kommunikationen inom vetenskapssamhället och därmed hota själva rationaliteten, till exempel genom ett alltför fritt begreppsligt nyskapande (jfr Dalkvist 1995 samt Lidskog 1995 rörande forskning om det "civila samhället").

Det *andra* och mer ambitiösa sättet att förhålla sig till tidigare forskning under osäkra och oklara förhållanden kan vara att man väljer att föra en *komplex argumentering* där även metodologiska och epistemologiska frågor kan ingå parallellt

med argumenteringen rörande de empiriska resultaten i relation till andras resultat från liknande studier.[4] Detta vidgar dock problemet med att förhålla sig till tidigare forskning på ett avsevärt sätt, inte minst vad gäller urvalet av relevanta texter. Även om inte den allmänna standardlitteraturen rörande samhällsvetenskaplig metod brukar behandla denna situation, finns det inom speciallitteraturen ett erfarenhetsbaserat synsätt som åtminstone inte står i strid med denna komplexitet och behovet av metodologisk flexibilitet vid icke-normala situationer. Hedges (1984:87) skriver till exempel om traditionella narrativa översikter att de är:

> ...the standard from which quantitative reviews depart. The term narrative review is extremely broad, but for our purpose can be construed to include any research synthesis in which principal data synthesis methods is not a formal statistical procedure. The principal advantage of narrative reviews is their great flexibility. Creative reviewers may draw upon many different sources of information and combine them in almost limitless ways.

Det finns även exempel där medvetenheten om komplexitet och om behovet av metodologisk flexibilitet också är tydlig. Cooper (1988; 1989) skriver till exempel att kunskapsöversikter kan fokusera mycket olika aspekter, ha olika mål, perspektiv, täckningsstrategier, organisation och publik. Inom ett givet forskningsområde behöver en bestämd översikt, inte bara rikta in sig på de empiriska resultaten i tidigare studier utan även forskningsmetoder, teorier och tillämpningar. Genom att översikter samtidigt kan innehålla flera av dessa aspekter är det möjligt att inför en publicering sätta samman den kombination av aspekter som bäst passar ett bestämt problem och en given publik (exempelvis en given tidskrift med redaktion, referees och läsare). Cooper (1988) har till exempel utvecklat och empiriskt validerat en typologi över litteraturöversikter, där karaktäristika kan kombineras på flera sätt (se tabell 1).

Under omständigheter där en komplex argumentering krävs kan det till exempel innebära att man fokuserar såväl forskningsresultat, forskningsmetoder, teorier samt praxis och tillämpningar samtidigt som målet kan vara kritik, konflikthantering och identifiering av ett centralt forskningsproblem. Cooper (1988) menar också att kombinationer av detta slag i praktiken är vanliga. Vad som inte tas upp, vare sig av Hedges eller Cooper, är dock att den aktuella kombinationen av olika typer av karaktäristika, vad gäller översikten, kan ha något att göra med hur pass "normal" vetenskapen är inom det aktuella forskningsfältet.

Någon systematik för hur denna kombination kan tas fram erbjuds inte heller, det vill säga hur man rekontextualiserar ett givet forskningsresultat inför publiceringen (jfr Knorr-Cetina 1981), en process som är behäftad med en hel del osäkerhet vilket indikeras av vetenskapsstudierna ovan. Detta kan dock bland annat bero på att metodlitteraturen ovan som specifikt rör översikter i första hand rör fristående översikter och inte översikter där ett givet forskningsresultat får sin diskursanknyt-

Tabell 1: Taxonomi över litteraturöversikter (från Cooper 1988:109, min översättning)

KARAKTÄRISTIKA	KATEGORIER
Fokus	forskningsresultat forskningsmetod teorier praxis eller tillämpningar
Mål	integration: a) generalisering b) konfliktlösning c) språkligt brobyggande kritik identifiering av centrala forskningsproblem
Perspektiv	neutral återgivning ställningstagande
Täckning	uttömmande urval med uttömmande anspråk representativt urval urval av centrala texter
Organisation	historisk begreppslig metodologisk
Publik	vetenskapliga specialister vetenskapsmän i allmänhet praktiker och beslutsfattare allmänheten

ning samt hur man i detta arbete kan göra urval och prioritera. En annan orsak kan vara att själva föreställningen om ett normalvetenskaplig tillstånd utgör ett slags kognitivt hinder. Något som kan tyda på detta är till exempel föreställningen om att det är möjligt att fullfölja "uttömmande" översikter (tabell 1), vilket kräver att det går att dra en skarp gräns mellan relevant och irrelevant litteratur att referera samt att denna gränsdragning är oproblematisk. Detta är knappast möjligt med den komplexa argumentering som kan krävas vid icke-normala situationer.

Anta att mycket av det som kan öka svårigheterna att förhålla sig till tidigare forskning beskrivet ovan sammanfaller. I så fall kan den metodologiskt ambitiöse forskaren hamna i ett obehagligt dilemma präglat av å ena sidan ouppnåeliga normalvetenskapliga "objektivistiska" ideal och å andra sidan av en "relativism"

där allt går för sig (se Bernstein 1991) – något som ger utrymme för det missbruk som Sutton och Staw (1995) beklagat sig över. Inom allmän metodologisk standardlitteratur verkar det inte finnas någon hjälp att få. Speciallitteraturen rörande litteraturöversikter ger ett visst stöd till exempel i form av typologier rörande de olika sätt som en översikt kan skrivas på. Vad gäller själva diskursanknytningen och prioriteringen av vilken litteratur som ska refereras så finns det ingen tydlig systematik. Hur ska den frustrerade forskaren hantera problemet?

Ett intressant uppslag kan skönjas i *vetenskapssociologisk* litteratur som rör teorier om citerandets funktioner inom forskningen. Cronin (1984) diskuterar en mängd klassificeringssystem rörande hur citat bör användas och faktiskt används. Klassificeringarna har ofta oklar indelningsgrund och har inte utvecklats på ett kumulativt sätt i form av förfiningar och revideringar av tidigare förslag. De ger dock, enligt min mening, en god indikation av problematiken då man försöker förhålla sig till tidigare forskning. Här förekommer funktioner vad gäller allt från citat av medlemmar i redaktionskommittéer för att öka publiceringsmöjligheterna till citat för att ge läsaren den allmänbildning som krävs för att förstå aktuella problemet. Det mest intressanta för artikeln här är dock de typologier där citaten sätts in ett argumentationsperspektiv. Ett citat kan till exempel användas till stöd för eller en kritik mot ett påstående rörande sakförhållanden respektive andras uppfattningar (Cronin 1984:37–49). Det finns även en föreställning om en publik, i form av redaktion, "referees" och andra läsare, som denna argumentation kan anpassas efter och citaten såsom argumenten kan i princip värderas av. En modell för systematisering för själva argumenteringen saknas dock.

Detta uppslag kan relateras till en intressant och aktuell trend inom *vetenskapsfilosofin*. Bernstein (1991), till exempel, menar att vetenskapsfilosofin, i sökandet efter en arkimedisk punkt, under lång tid fastnat i vilseledande dikotomier vilka han sammanfattar som ett val av antingen "objektivism eller relativism". Enligt Bernstein är man dock på väg att komma förbi denna typ av dikotomier. Den relativistiska kritiken har tagits på allvar och drömmen om en generell och deduktivt baserad teorivalsalgoritm har övergivits. Detta innebär dock inte att "allt går för sig". Man kan tolka Bernstein så att även om normalvetenskap inte etablerats, så går det i en konkret forskningssituation att skilja *bra argument* från *dåliga* och väga samman de argument som talar för med argumenten emot en teori (1991:84-97). Detta kan göras på basis av det förnuft som "hamrats fram" under *forskningspraktiken* inom en "levande tradition" (111–122).

I enlighet med denna rörelse inom vetenskapsfilosofin kan man även inom *samhällsvetenskaplig metoddebatt* se ett begynnande intresse för det diskursiva och pragmatiska (t ex Pawson 1989; Brante 1991; Hammersley 1995). Detta intresse

har i sin rationella form tagit sig uttryck i ett ökat intresse för argumentationsanalys och argumentationsteori (jfr "critical thinking")[5] inom såväl undervisning som forskning inom olika discipliner (t ex Wellinder 1977; Overington 1982; Markovsky 1993; Føllesdal, Walløe & Elster 1993; Anttila 1995; Ennis 1996). Där har den praktiska nyttan av begreppsliga redskap, som utvecklats inom argumentationsanalys mm, börjat få betydelse.

Mot bakgrund av detta borde det kunna vara fruktbart att utnyttja sådana redskap för att göra problemet med att förhålla sig i vetenskapliga texter mer begripligt under osäkra och oklara förhållanden. Ett redskap är *pro contra*-analys (se Næss 1986; Björnsson m fl 1994). Denna analys är ett sätt att systematisera argumentering så att den blir mer överskådlig bland annat för att innehållet ska kunna värderas. Vad gäller problemet med att förhålla sig till tidigare forskning kan denna typ av analys inte bara öka möjligheten till överskådlighet och värdering utan även bidra till att öka förståelsen för viktiga begrepp som forskningsfront, kunskapsläge osv. Det kan noteras att på det sätt Cooper (1988) schematiserat olika sätt att göra kunskapsöversikter (Tabell 1 ovan) mycket väl kan förenas med en sådan ansats, även om Cooper inte berör problemet med argumentationsstrukturen i en översikt.

Ett argumentationsanalytiskt perspektiv

Problemet med att förhålla sig till tidigare forskning är alltså komplicerat, men genom att se på det hela ur ett argumentationsanlytiskt perspektiv är min tanke att denna komplexitet kan bli mer begriplig och hanterbar.[6] Vad innebär ett argumentationsanalytiskt perspektiv på samhällsvetenskap? Ett sådant perspektiv i vid mening är inte något nytt inom vetenskapsstudier. Det är ett perspektiv som till exempel Knorr-Cetina (1981:107–110) utgår ifrån i sin studie av den vetenskapliga processen från laboratorium till publicering. Man kan emellertid specificera "perspektiv" något och utnyttja begreppsliga redskap (till exempel inom logik och *pro contra*-analys) som utvecklats inom filosofin för att hantera komplexiteten i debatter av olika slag. En vetenskaplig framställning kan ju ses som ett inlägg i en debatt. Då denna komplexitet gjorts överskådlig kan man sedan söka efter den form av rationellt samtal som, enligt Bernstein, finns trots avsaknaden av generella objektivistiska kriterier i vetenskapen.

Argumentationen

En argumentation består enligt argumentationsanalysen av en tes och ett antal argument rörande tesen. En *tes* är ett påstående som man argumenterar kring medan ett *argument* är ett annat påstående vilket används antingen som stöd för eller som

invändning mot tesen (se Føllesdal, Walløe & Elster 1993; Björnsson m fl 1994). För att man ska acceptera en given tes, krävs att man sammantaget bedömer argumenten till stöd för denna tes som mer hållbara och relevanta än de som talar emot. *Hållbarhet* förklaras av Björnsson med flera (55) som ju mer rimligt det är att acceptera ett påstående, desto mer hållbart är det. Ett arguments *relevans* definierar de (62) på följande sätt: ju högre relevansen är, desto rimligare är det att acceptera respektive förkasta tesen om argumentet accepterats (maximal giltighet definieras ibland, till exempel av Björnsson m fl som logisk giltighet).

För att argumentationen ska bli mer överblickbar brukar man schematisera den med hjälp av symboler, till exempel från *pro contra*-analys. Om man utgår från den ursprungliga tesen, finns det som antytts två typer av argument: argument för- (P) respektive emot (C) tesen. Argumenten brukar även klassificeras efter ordningsnivå. Ett argument som direkt avser tesens trovärdighet är av första ordningen, ett argument som avser trovärdigheten hos ett första ordningens argument är av andra ordningen och så vidare.

Om man använder en konventionell notation (se Björnsson m fl 1994) men vill påvisa kombinatoriska *möjligheter* istället för faktiska argument, kan symboliken i figur 1 användas. Det finns i denna figur olika typer eller klasser av argument. Såväl antalet argument som ordningsnivåer är oändligt. Det finns två typer av första ordningens argument $\{P_i, C_i\}$, fyra typer av andra ordningens argument $\{P_iP_j, P_iC_j, C_iP_j, C_iC_j\}$, åtta typer av tredje ordningens argument $\{P_iP_jP_k, P_iC_jP_k, C_iP_jP_k, C_iC_jP_k, P_iP_jC_k, P_iC_jC_k, C_iP_jC_k, C_iC_jC_k\}$ samt 2^n typer av n:te ordningens argument. Att antalet argument för varje nivå är oändligt symboliseras med i, j och k och att antalet ordningsnivåer är oändligt symboliseras med - - - *etc.*

När det gäller ett givet forskningsämne förs det en faktisk argumentation vars innehåll kan relateras till systematiken i den möjliga argumentationen (illustrerad i figur 1). För varje tes finns det alltid ett stort antal möjliga argument både för och emot tesen och samma sak gäller i princip även dessa argument och så vidare. För att kunna bedöma tesens trovärdighet, måste man därför systematiskt gå igenom och väga samman de kända skäl som direkt eller indirekt talar för tesen med de som talar emot.

Låt oss använda ett exempel på en faktisk argumentering, rörande forskningsproblemet *frivilligt socialt arbete* och dess relation till den offentliga sektorn, för att illustrera systematiken i argumentationsanslysen i figur 1. I kapitlet Barnomsorgen. Ett kvinnligt nollsummespel eller? argumenterar Nyberg (1995) mot tesen T att förhållandet mellan olika samhällssektorer, vad gäller barnomsorgen, har fungerat som ett nollsummespel där en expansion inom en sektor alltid sker på bekostnad av en annan. Resonemanget som Nyberg för är delvis implicit, men om man för-

Figur 1: Argumentation som kombinatoriska möjligheter

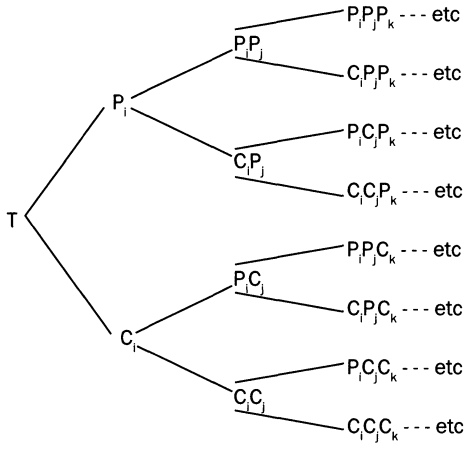

enklar och komprimerar hennes argument C_1 är det i princip konstruerat på följande sätt (se tabell 2). Hur förhåller sig då Nybergs kapitel till "tidigare forskning"? I inledningen anknyter hon till en debatt rörande relationen mellan offentlig

Tabell 2: Ett argument rörande ideellt arbete och dess relation till den offentliga sektorn i Sverige

Premiss 1	Om det vore sant att det rörde sig om ett nollsummespel mellan den offentliga och den ideella sektorn, så kan inte både den kommunala och den ideella barnomsorgen expandera samtidigt.
Premiss 2	Under 1980-talet expanderade såväl den kommunala som den ideella barnomsorgen samtidigt.
Slutsats	Alltså: det rör sig *inte* om ett nollsummespel.

och ideell sektor och refererar till bland annat Zetterberg (1994) och Selle (1993).

Hon har identifierat två motsatta positioner och om man tar fasta på det implicita, renodlar och förenklar skrivningen framträder följande alternativ (1995:47): enligt den ena sidan rör det sig om ett nollsummespel *TZ* och enligt den andra rör det sig inte om detta *TS*. Hur förhåller sig då Nybergs argument till denna debatt? Det enklaste sättet är att se Nybergs argument som ett C_1 i relation till *T* (slutsatsen

i tabell 2).

Man kan emellertid invända mot Nybergs argument C_1 genom att uppmärksamma en begreppslig oklarhet. Det viktigaste måttet på variabeln "expansion" – antalet platser – är inte det enda möjliga valet. Man kan mycket väl tänka sig andra alternativ: barntid, barnpersonal och barnpersonaltid, dessutom tillkommer valet mellan andel och absoluta tal och dessa olika alternativ skulle troligen leda till varierande empiriska resultat (jfr Suárez 1989; Van Meter 1994). Det är alltså möjligt att ifrågasätta C_1 med hjälp av ett argument C_1C_1 eftersom det sätt som variabeln "expansion" mäts på inte är självklart. Det andra antagandet i slutledningen ovan ifrågasätts alltså i C_1C_1. Man kan uttrycka det så att C_1C_1 innebär följande påstående: det är *inte säkert* att såväl den kommunala som den ideella barnomsorgen ex-

Figur 2: En faktisk argumentation i relation till möjligheter

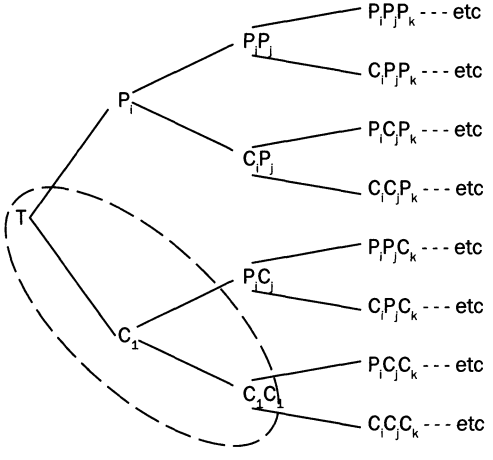

panderade samtidigt under 1980-talet.

Denna ytterst begränsade faktiska argumentation (inklusive invändningen C_1C_1), vilken ringats in av den streckade linjen (figur 2), kan ge en bild av hur begrepp som kunskapsläge, kunskapshorisont, forskningsfront och forskningsfält kan förstås i ett argumentationsanalytiskt perspektiv. Exempel på hur man då kan se på dessa begrepp är följande:

> *Kunskapshorisont*[7](jfr "frontlinje" hos Cole 1983 och "förståelsehorisont" hos Føllesdal, Walløe & Elster, 1993:139) kan sägas illustreras av den streckade linjen inom vilken alla beaktade argument finns med. Bortom denna horisont finns skilda antaganden och argument – så kallad enthymem (se Føllesdal, Walløe & Elster, 1993)

– som inte uppmärksammas i den aktuella diskussionen (det kan till exempel vara antaganden som uppfattas som självklara eller sådana antaganden som man inte är medveten om att man måste göra).

Kunskapsläge kan betraktas som en sammanvägning av de argument som avgränsas av kunskapshorisonten och som står i relation till en given tes. Kunskapsläget kan i olika utsträckning vara präglat av motsättningar eller enighet och är i princip inte ett slutgiltigt tillstånd – vilket är förenligt med en diskursiv syn på samhällsvetenskap. "Nya pusselbitar av kunskap" utgörs därmed av nya argument som inkluderas i mängden faktiska argument. Kunskapsläge kan alltså här avse de argument som är relaterade till en given tes, det vill säga ett slags egocentriskt kognitivt nätverk kring tesen (se Knoke & Kukulinsky 1982), med *ett* kombinatoriskt träd av faktiska argument.

Forskningsfält kan, i linje med ovanstående, ses som bestående av flera relaterade faktiska argumenteringar rörande olika teser, det vill säga ett komplett nätverk (se Knoke & Kukulinsky 1982) mao ett system med flera sammanvuxna kombinatoriska träd. Inom ett forskningsfält kan därför en tes T_1 i en framställning inte bara motsäga en annan tes (dvs utgöra en antites) i en annan framställning i samma debatt (T_1=¬T_2). Tesen T_1 kan även fungera som ett P_i i relation till en T_3 i en tredje argumentering, men även som ett C_i i relation till en fjärde tes T_4 eller som ett $P_iP_jC_k$ i relation till en femte tes T_5 osv.[8]

Forskningsfront förstås här som de delar inom forskningsfältet där dagens debatt är som intensivast och kontroverser rasar vad gäller givna kunskapslägen. Intensiteten kan bl a bero på att även själva de metodologiska spelreglerna här sätts på spel (jfr Fuchs 1993) vilket kan kräva en komplex argumentering för att resultaten ska vara övertygande.[9]

Relevansproblematiken

Då man prioriterar och gör sitt urval av texter, så bygger man ett egocentriskt nätverk av argument kring en given tes med utgångspunkt från det kompletta kognitiva nätverk som forskningsfältet består av. Det faktiska urvalet av texter innebär en avgränsning av det egocentriska kognitiva nätverket och då innehållet i texterna relateras till den egna texten, så klargörs ett bestämt kunskapsläge. Anta att relevansen ska bedömas vad gäller text *X* för originaltexten O och betrakta följande påståenden.

(1) Ju närmare tesen *Tx* är tesen *To* i det kombinatoriska träd av argument som drivs i *O* för *To*, vad gäller nivåer, desto högre relevans har *X* för *O*. Detta kan skrivas på följande sätt:

$[(Tx=\neg To)\vee(Tx=To)] > [Tx=P_io\vee C_io] > [Tx=P_iP_jo\vee P_iC_jo\vee C_iP_jo\vee C_iC_jo]$ ... *etc.*

(2) Ju närmare tesen *To* är tesen *Tx* i det kombinatoriska träd av argument som drivs i *X* för *Tx*, vad gäller nivåer, desto högre relevans har *X* för *O*. Detta kan

skrivas på följande sätt:,

$[(To=\neg Tx)\vee(To=Tx)] > [To=P_t x \vee C_t x] > [To=P_t P_f x \vee P_t C_f x \vee C_t P_f x \vee C_t C_f x]$ ... *etc.*

Eftersom vetenskapliga framställningar alltid är begränsade, måste man prioritera vissa texter framför andra när man förhåller sig. Ovanstående resonemang ger en systematiskt bild av hur en sådan prioritering kan gå till. De texter som Nyberg refererar till (bl a Zetterberg och Selle) är relaterade som tes respektive antites till den tes Nyberg själv driver, det vill säga relationen $To=TS$ och $To=\neg TZ$ råder. Uttryckt på ett annat sätt: Zetterbergs och Selles texter ligger nära *egot* i egocentriska nätverket. Texterna är med andra ord självklart relevanta att referera, vilket inte utgör något problem om man utgår från standardlitteratur rörande samhällsvetenskaplig metod – detta gäller oavsett om ett normalvetenskapligt tillstånd råder eller ej.

Det sammanhang som Nyberg rör sig inom är dock inte normalvetenskapligt. Fuchs (1993) konversationsfält är kanske den term som beskriver läget bäst (se Anheier 1990; Amnå 1995; Lundström 1995 och Jeppsson-Grassman & Svedberg 1995). Detta innebär att en komplex argumentering kan vara lämplig. En text som Nyberg i så fall kunde ha övervägt att referera är ett kapitel i antologin *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Där hävdar Dahlkvist[10] att uttrycket "civilt samhälle" används på ett olämpligt sätt av några samtida forskare. Ett viktig del i denna kritik är att de definierar "civilsamhället" som en sfär i samhället vid sidan av andra sfärer, till exempel stat och marknad. Enligt Dahlkvist finns det ingen forskningstradition som denna innebörd kan förankras i. Missförstånd och onödiga kontroverser kan därför följa av detta terminologiska nyskapande.

Anta att ideellt arbete utgör en del av det civila samhället enligt den uppfattning som Dahlkvists kontrahenter hyser. Anta vidare att om sfärerna tillsammans faktiskt fungerar som identifierbara nollsummespel, så är den innebörd Dahlkvists kontrahenter ger begreppet civilt samhälle lämplig. Under dessa förutsättningar skulle Nybergs text kunna användas som ett argument till stöd för Dahlkvists tes, dvs relationen $To=P_t x$ gäller då. Det kan därför vara relevant för Nyberg att referera Dahlkvists text, men den är inte lika relevant som de texter hon faktiskt refererat eftersom $(Tx=\neg To) > (Tx=P_t o)$ föreligger. Det som avgör är hur det kunskapsläge ser ut som hon identifierat vad gäller enighet rörande de förekommande argumentens hållbarhet och relevans: ju mindre enighet, desto mer komplex argumentering kan krävas från Nyberg för att hon ska vara övertygande.

En driven forskare kan naturligtvis fråga sig vad ovanstående begreppsliga redskap och systematik kan tillföra då man förhåller sig till tidigare forskning. Är inte ovanstående prioritering vad gäller Nyberg uppenbar utan ett argumentationsanalytiskt perspektiv? Poängen med en illustration med hjälp av ett fall där priorite-

ringen är enkel och uppenbar är pedagogisk. Det är dock först när man står inför en reell och mer komplex situation som vinsterna med att använda argumentationsanalysens redskap och systematik märks (jfr Vedung 1977 angående analys av politiska debatter). Det är vidare viktigt att notera att argumentationsanalysens symbolspråk (till exempel vid *pro contra*-analys) kan vara användbart under det analytiska arbetet utan att man för den skull är tvungen att använda symbolerna när man publicerar sina resultat (jfr Anttila 1995). Vad ovanstående sätt att se på relevansproblematiken bidrar med är alltså systematik. Denna systematik kan till exempel Nyberg använda sig av om hon väljer att föra en *komplex argumentering* då hon förhåller sig till tidigare forskning (dvs att till exempel ta upp såväl empiriska resultat som begreppsliga och metodologiska utredningar) – något som naturligtvis inkluderar betydligt fler texter och infallsvinklar än de som använts i illustrationen.

En vetenskapssociologisk hypotes

Varför är problemet med att förhålla sig till tidigare forskning så knapphändigt beskrivet i den samhällsvetenskapliga metodlitteraturen? Ett svar kan vara följande. Hur man i detalj förhåller sig i ett givet fall avgörs av hur en bestämd diskurs ser ut och det specifika sätt man knyter an till denna diskurs. Eftersom diskurser kan vara olika strukturerade och anknytningen till en given diskurs är originell, kan man hävda att sättet att förhålla sig är unikt – något som gör det poänglöst att försöka sätta upp några alltför detaljerade och samtidigt generella rekommendationer.

Det kan även tilläggas att språkbruket inom vetenskapsstudierna inte heller är enhetligt vad gäller begrepp som är aktuella när man ämnar förhålla sig till tidigare forskning. Ett exempel är det prestigeladdade begreppet forskningsfront. Samma term kan ha varierande betydelser och olika termer kan ha samma betydelse för skilda forskare. Forskningsfront och kunskapsfront till exempel används ibland synonymt trots att de ger olika associationer, vilket även gäller engelska termer som research front och research frontier. Detta indikeras till exempel av Heisey (1988) och Fuchs (1993) refererade ovan, vilka använder detta begrepp på olika sätt (se även Nadel 1980; Pinch 1981; Cole 1983; Velho & Kriege 1984; Hummon, Doreian & Freeman 1990; Persson 1994) – skillnaderna ligger främst i huruvida man ser en paradigmatisk enighet som karaktäristisk för frontforskningen eller ej.

Trots de unika aspekterna finns det dock, enligt min uppfattning, generella drag vilka framträder om man betraktar vetenskap som argumentation. Vad man argumenterar för när man förhåller sig till tidigare forskning är att det egna forskningsresultatet på ett bestämt sätt bidrar till kunskapstillväxten inom det aktuella forsk-

ningsområdet, vilket framgår av citatet av Elzinga ovan (jfr Patel & Davidsson 1994:32). Om man kan urskilja denna argumentation, är det även möjligt att systematiskt gå igenom argumentationen med hjälp av argumentationsanalytiska redskap till exempel *pro contra*-analys och kanske även symbolisk logik och på så sätt försöka se det hela som ett rationellt samtal mellan författaren och läsarna (vilka även inkluderar andra forskare). Detta är ett angreppssätt som Vedung (1977) lanserat för innehållslig idéanalys inom statsvetenskap, det vill säga att utifrån de regler (ofta outtalade) som präglar praktiken försöka bedöma argumentens relevans och hållbarhet. Detta innebär att ett argumentationsanalytiskt perspektiv inte bara är metodologiskt intressant i sammanhanget utan även vetenskapssociologiskt.

Inom den relativistiskt inspirerade vetenskapsteorin och vetenskapssociologin har man ägnat mycket arbete åt att försöka demonstrera att kunskap är socialt konstruerad och för att vara övertygande har man valt exempel från så kallade hårda vetenskaper (t ex fysik) där man kan förvänta sig att kognitiva kriterier har extra stor betydelse (jfr Zuckerman 1988:549). Man kan dock, med inspiration från Bernstein (1991), vända på detta resonemang och hävda att det finns en betydande tradition av rationell argumentering inom all vetenskaplig verksamhet. Enligt detta sätt att resonera kan "mjuka" och problematiska områden vara strategiska att studera. I mer specifika termer kan man tänka sig att det är möjligt att rationellt förhålla sig till tidigare forskning även inom områden där flera faktorer sammanfaller vilka ökar oklarheterna rörande hur man ska förhålla sig till tidigare forskning, till exempel inom nya tvärvetenskapliga specialämnen rörande frågor med starka sektorsintressen. Hypotesen är alltså att kognitiva kriterier (Zuckerman 1988) trots allt spelar roll vid sidan de sociala även då det rör sig om så kallad mjuk vetenskap. Ett sätt att försöka rekonstruera en sådan rationalitet kan vara att använda sig av begreppsliga redskap från just argumentationsanalysen. Detta innebär att man lyfter fram kognitiva kriterier (jfr Schmaus, Segerstrale & Jesseph 1992) såsom en hypotes, till exempel budskapets systematik, klarhet, relevans, konsistens och logisk giltighet (se Vedung 1977:24; Næss 1986).

En sådan hypotes skulle kunna förkastas om det sätt man förhöll sig till tidigare forskning, enligt till exempel intervjuundersökning, skulle präglas av en hög frekvens av det som Cronin (1984:64) kallar manipulation av citeringsfrekvenser: bland annat *hat-tipping citations* (acknowledgement of eminent figures), *pandering to pressures* (citing works because it is felt that the reading requires, or expects, them to be cited), *non-reconition of new authors* och *obsolete citations*. Även en riklig förekomst av det missbruk av referenser, som upprör Sutton och Staw (1995), skulle tala mot hypotesen.

Avslutning

Syftet med denna artikel var att presentera ett argumentationsanalytiskt perspektiv på problemet att förhålla sig till tidigare forskning. Tanken var att visa att man med ett argumentationsanalytiskt perspektiv kan bidra med en systematik i förståelsen av vad som menas med att förhålla sig till tidigare forskning och därmed försöka söka efter det rationella samtalet i detta arbete.

Först illustrerades innebörden av att utifrån ett argumentationsanalytiskt perspektiv betrakta problemet med att förhålla sig till tidigare forskning. *Kunskapsläge* definierades som sammanvägningen av de argument som faktiskt använts i relation till en given tes (kunskapsläge avser alltså trovärdigheten vad gäller denna givna tes). En *kunskapshorisont* går det i princip inte att förhålla sig till eftersom den är oändlig och markerar gränsen mellan vilka argument som faktiskt aktualiseras och de som aldrig tas upp i resonemanget. *Forskningsfront* avsåg de delar av kunskapsläget där debatten i dagsläget förs som intensivast. Att förhålla sig forskningsfronten innebär därför att man förhåller sig till ett kunskapsläge präglat av intensiv debatt och oenighet bland forskarna. Ett *forskningsfält*, slutligen, är det svårt att förhålla sig till. Detta beror på att argumenteringen där är ofokuserad, det vill säga det rör sig om ett komplett och inte ett egocentriskt nätverk, vilket gör väl motiverade prioriteringar av texter omöjliga (såvida man inte struntar i att värdera tidigare forskning med avseende på hur säkerställd den kan ses som och endast konstaterar vad som gjorts respektive inte gjorts).

Därefter presenterades en symbolisk bild av vad en relevansbedömning kan innebära när man står inför problemet att förhålla sig till en given text eller ej. Den refererade textens resultat kan vara relaterad till originaltextens resultat på tre olika sätt: (1) dess tes *Tx* är direkt kopplad till originaltextens tes *To* – antingen så motsägs eller bekräftas den; (2) dess tes *Tx* är indirekt kopplad till originaltextens tes *To* som ett argument till stöd för eller skäl mot T_o; (3) dess tes *Tx* är indirekt kopplad till originaltextens tes *To* på så vis att *To* fungerar som ett argument till stöd för eller skäl mot *Tx*. Att hävda att originaltextens resultat *(To)* är relevant i ett forskningssammanhang (dvs att förhålla sig) innebär att visa att den täcker tidigare kunskapsluckor i relation till ett givet *kunskapsläge*; och ju mer direkt en given text är kopplad till originaltexten, desto mer relevant är det att referera denna text. Då en komplex argumentering krävs ökar emellertid behovet av texter som är indirekt kopplade till den egna texten för att man ska vara trovärdig beroende på var i nätverket det råder oenighet tidigare och var man själv kommer med kontroversiella argument.

Med utgångspunkt i den enskilde forskarens situation vill jag här formulera en fråga som finns outtalad i artikelns inledning: Vad är det som konkret gör att pro-

blemet med att förhålla sig till tidigare forskning kan vara så frustrerande?

Den praktiska situation man ofta befinner sig i, när man forskar inom ett område som inte präglas av något normalvetenskapligt tillstånd, är att man har ett forskningsfält framför sig och ännu inte lyckats identifiera ett givet kunskapsläge (med avseende på en given tes). Min uppfattning är att ett argumentationsanalytiskt perspektiv underlättar denna identifikation och därmed blir problemet med att förhålla sig till tidigare forskning mer begripligt och därmed mer hanterbart. Ändå kan det vara så att svåra och oöverblickbara forskningsproblem hanteras med framgång utan en sådan explicit systematik. Den vetenskapssociologiska hypotes som formulerades var att det med hjälp av argumentationsanalys är möjligt att identifiera en rationellt motiverad systematik även inom problematiska forskningsfält med till exempel tvärvetenskapliga inslag. Denna systematik är då baserad på kognitiva kriterier rörande relevans och hållbarhet (förutom sociala och politiska) som följer av erfarenheter och socialisationsprocesser där generella regler för vetenskapliga samtals lärts in. ■

Noter

*Jag är tacksom för de synpunkter och den hjälp av olika slag jag fått från Klas Borell, Agneta Brolund, Ingrid Byberg, Per Dannefjord, Mats Ekström, Aant Elzinga, Majen Espwall, Marianne Herrström, Monica Johansson, Rolf Lidskog, Barry Markovsky, Peter Stern samt för de anonyma refeeree kommentarerna.

[1]En översiktlig sökning med relevanta sökordskombinationer i tillgängliga databaser ledde inte till några träffar med detta innehåll Tabell 3:

[2] Om man räknar med att en forskare klara av att ordentligt sätta sig in i 6 000 sidor per år skulle det ta forskaren cirka 100 år att sätta sig in endast den sociologi som publiceras varje år och som indexeras i Sociofile (om man räknar med att de 2 000 tidskrifter kommer ut med 16 artiklar per år om 20 sidor). Att sätta sig in i det som skrivits endast om "social movements" hittills och indexerat i Sociofile skulle ta nästan 30 år om man räknar med att varje träff består av 20 sidor.

[3] Baker betonar dock att detta kriterium är komplicerat och att man själv måste bedöma relevansen efter en grundlig läsning (1994:435–436).

[4] Exempel på en ambitiös komplex argumentering finns hos Pawsons (1989). Vetenskapliga framsteg bygger inte på ett sökande efter sanning i form av korrespondens utan på att konkurrerande teorier testas mot varandra och man väljer den som förklarar mest av givna observationer (theory adjudication). Eftersom samhällsvetenskapliga teorier sällan är helt jämförbara krävs en metodologisk argumentering där man identifierar var teorierna är jämförbara (knot concepts).

[5] Markovsky, B, personlig kontakt under oktober och november 1996; se även "Critical Thinking" på internet (t ex http://arachne.SJSU.EDU/depts/itl/).

[6] Ett relativt vanligt sätt att hantera denna komplexitet vid vetenskapsstudier är att använda sig av olika typer av bibliometriska metoder, t ex varianter av kvantitativ citeringsanalys (Persson 1994; Stern 1996). En sådan strategi verkar dock inte ge de lösningar som jag är ute efter (en systematik för att hantera problemet med att förhålla sig) genom att det framförallt verkar vara texternas empiriska relevans i givna nätverk som mäts och inte den innehållsliga litterära rekontextualiseringen av resul-

Tabell 3: Träffbilden från en databasökning

Sociofile 1/74–10/97	Frekvens	Argument* Theor*	Argument* Analy*	Critic* Think*	Discours* Analy*
Frekvens		222	23	194	1 186
Research* Front*	18	0	0	0	0
Knowl* Bas*	490	0	0	5	0
Certif* Knowl*	5	0	0	0	0
Research* Field*	1 095	0	0	0	2
State of the Art	305	0	0	0	0
Review* Integr*	18	0	0	0	0
Review* Synthe*	13	0	0	0	0
Research* Synthe*	38	0	0	0	0
Research* Integr*	113	0	0	1	1
Reseacrh* Review*	1 496	1	0	0	0
Meta analy*	224	0	0	1	0

ERIC 1966–10/97	Frekvens	Argument* Theor*	Argument* Analy*	Critic* Think*	Discours* Analy*
Frekvens		115	73	7 548	4 897
Research* Front*	37	0	0	1	1
Knowl* Bas*	2 706	0	0	55	23
Certif* Knowl*	7	0	0	0	0
Research* Field*	676	0	0	2	1
State of the Art	8 616	0	0	31	13
Review* Integr*	68	0	0	0	0
Review* Synthe*	42	0	0	1	0
Research* Synthe	274	0	0	3	1
Research* Integr**	228	0	0	1	2
Reseacrh* Review*	5 499	1	0	35	15
Meta analy*	1 293	0	0	8	5

taten (jfr Knorr-Cetina 1981) t ex inför en slutgiltig publicering i en tidskrift. Detta utesluter dock absolut inte citeringsanalys som ett hjälpmedel då ett argumentationsanalytiskt perspektiv används.

[7] Jag har valt detta begrepp som en slags motsvarighet till "research frontier" och termen är vald p g a den ligger nära "förståelsehorisont": "Mängden av de medvetna och omedvetna uppfattningar och hållningar som vi vid en given tidpunkt hyser, och som vi inte riktar vår uppmärksamhet mot." (se Føllesdal, Walløe, & Elster 1993:139)

[8] Avgränsningen av forskningsfältet kan ex göras med bibliometriska metoder (Person 1994; Stern 1996).

[9] Denna tolkning av begreppet forskningsfront skiljer sig från t ex Fuchs (1993) definition, men den är förenlig med den argumentationsstruktur som råder vid såväl frontforskning som konversationsfält. Tolkningen är även förenlig med den mer tekniska och indexbaserade innebörd som termen fått inom informationsvetenskaplig forskning (jfr Garfield 1998).

[10] Boken med Dahlkvists text utkom samma år som Nybergs text vilket kan ha gjort det omöjligt för henne att referera den, men Dahlkvists text kan ändå användas som en illustration av resonemanget.

Referenser

Amnå, E. (1995) "Det mångtydiga mellanrummet. Några utländska forskarimpulser", s 119-171 i Amnå, E. (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.

Anheier, H. K. (1990) "Themes in the International research on the Nonprofit Sector", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 19(4):371-390.

Anttila, S. (1993) *Aspects of Macro-Sociological Methodology.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia, no 36. Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Anttila, S. (1995) "Paradigmkrig och fred: om argumentationsanalysen som integrerande grund inom socialvetenskap", *Sociologisk Forskning* 32(4):58-85.

Asmore, M., Myers, G. & Potter, J. (1995) "Discourse, Rhetoric, Reflexivity. Seven Days in the Library", s 321-342 i Jasanoff, S., Merkle, G. E., Petersen, J. E., & Pinch, T. (red.) *Handbook of Science and Technology Studies.* Thousand Oaks: SAGE Publications.

Backman, J. (1985) *Att skriva och läsa vetenskapliga rapporter.* Lund: Studentlitteratur.

Badie, B. (1989) "Comparative Analysis in Political Science: Requiem or Resurection", *Political Studies* XXXVII: 340–351.

Baker, T. L. (1994) *Doing Social Research.* New York: McGraw-Hill

Bernstein, R. J. (1991) *Bortom objektivism och relativism. Vetenskap, hermeneutik och praxis.* Göteborg: Röda bokförlaget.

Björnsson, G., Kihlbom, U., Tersman, F., & Ullholm, A. (1994) *Argumentationsanalys,* Stockholm: Natur och kultur.

Bogdan, R. & Taylor, S. J., (1975) *Introduction to Qualitative Research methods. A Phenomenological Approach.* New York: John Wiley & sons.

Brante, T. (1991) "Samhällsteoretiska traditioner", s 382-406 i P. Månson (red.) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, tekniker.* Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Brenner, M. (red.) (1981) *Social Method and Social Life.* London: Academic Press.

Carlsson, B. (1986) *Grundläggande forskningsmetodik för vårdvetenskap och beteendevetenskap.* Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Cole, S. (1983) "The Hierarchy of Sciences?", *American Journal of Sociology* 89(1):111–139.

Cook, T. D. & Leviton, L. C. (1980) "Reviewing the literature: A comparison of traditional methods with meta-analysis", *Journal of Personality* 48(4):449–472.

Cooper, H. M. (1988) "Organizing Knowledge Syntheses: A Taxonomy of Literature Reviews", *Knowledge in Society,* 1(1):104–126.

Cooper, H. M. (1989), *Integrating Research. A Guide for Literature Reviews.* Newbury Park: SAGE Publications.

Cronin, B. (1984) The Citation Process. *The Role and Significance of Citations in Scientific Communication.* London: Taylor Graham.

Dahlkvist, M. (1995) "Det civila samhället – en kritisk analys", s 153–230 i Trägårdh, L. (red.) *Civilt samhälle kontra offentlig sektor.* Stockholm: SNS Förlag.

Dogan, M. (1994) "Fragmentation of the social sciences and recombination of specialities around sociology", *International Social Science Journal,* (139):27–42.

Ejvegård, R. (1996) *Vetenskaplig metod.* Lund: Studentlitteratur.

Elzinga, A. (1993) "Vetenskapens dubbla verklighet", s 118–138 i Molander, B, (red.) *Språkets speglingar. Filosofiska essäer om språk, grammatik och vetenskap.* Stockholm: Carlssons.

Elzinga, A. (1994) "Till frågan om strategisk forskning", *Tvärsnitt* (3/4):69–76.

Ennis, R. (1996) *Critical Thinking,* Upper Saddle Drive, New Jersey: Prentice-Hall

Faber, J. & Scheiper, W. J. (1997) "Interdisciplinary Social Science: a Methodological Analysis", *Quality & Quantity* (31):37–56.

Frankfort-Nacimas, C. & Nachimas, D. (1992) *Research Methods in the Social Sciences.* London: Edward Arnold.

Fuchs, S. (1993) "Three Sociological Epistemologies", *Sociological Perspectives* 36(1):23–44.

Føllesdal, D., Walløe, L. & Elster, J. (1993) *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi.* Stockholm: Thales

Garfield, E. E. (1998) "Research Fronts". *The ISI Essays. http:isinet.com/essay/essay11.html*

Hammersley, M. (1995) "Theory and evidence in qualitative research". *Quality and Quantity* 29:55–66.

Hedges, L. V. (1984) "Research Synthesis: The State of the Art", *Aging and Human Development* 19(2):85–93.

Heisey, T. M. (1988) "Paradigm agreement and literature obsolescence: a comparative study in the literature of the Dead sea scrolls", *Journal of Documentation 44(4): 285–301.*

Hellevik, O. (1984) *Forskningsmetoder i sociologi och statsvetenskap.* Södra Sandvik: Natur och Kultur.

Holme, I. M., och Solvang, B. K. (1991) Forskningsmetodik. *Om kvalitativa och kvantitativa metoder.* Lund: Studentlitteratur.

Hummon, N., Doreian, P., & Freeman, L. C. (1990) "Analysing the Structure of the Centrality-Productivity Literature Created Between 1948 and 1979", *Knowledge: Creation, Diffusion, Utilization* 11(4):459–480.

Jasanoff, S., Merkle, G. E., Petersen, J. E. & Pinch, T. (1995) *Handbook of Science and Technology Studies.* Thousand Oaks: SAGE Publications.

Jeppson-Grassman, E., och Svedberg, L. (1995) "Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre", s. 83–118 i Amnå, E. (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.

Knoke, D., & Kuklinsky, J. H. (1982) *Network Analysis*, Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences 07-028, Beverly Hills: SAGE Publications.

Knorr-Cetina, K. (1981) *The Manufacture of Knowledge: An Essay on the Constructivist and Contextual Nature of Science*, New York: Pergamon Press.

Kuhn, T. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago: University of Chicago Press (2nd ed).

Lidskog, R. (1995) "Sociologins objekt eller politikens begrepp? Reflektioner kring begreppet civilt samhälle", *Sociologisk forskning* 32(1):31–54.

Lundström, T. (1995) "Frivilligt socialt arbete under omprövning", *Socialvetenskaplig tidskrift* 2(1):39-59.

Lynch, M. & Bogen, D. (1996) "Sociology's Asociological "Core": An Examination of Textbook Sociology in Light of the Sociology of Scientific Knowledge", *American Sociological Review* 62:481–493.

Markovsky, B. (1993) "Revelations from Argument Analysis: The Case of 'Social Resource Theory'", *Connections*, 16(3):11–19.

Mason, J. (1996) *Qualitive Researching.* London: Sage Publications.

Merriam, S. B. (1988), *Case Study Research in Education.* San Francisco: Jossey-Bass Inc.

Merriam, S. B. & Simpson, E.L. (1989) *A Guide to Research for Educators and Trainers of Adults.* Malabar, Florida: Robert E Krieger Publishing Company.

van Meter, K. M. (1994) "Sociological methodology", International Social Science Journal (139):15–25.

Nadel, E. (1980) "Formal Communication, Journal Concentration and the Rise of a Discipline in Physics", Organization Studies 14(3):401–416.

Næss, A. (1986) *Empirisk semantik.* Arlöv: Esselte Studium.

Nolin, J. (1995) Ozonskiktet och vetenskapen. En studie av postnormal vetenskap. Institutionen för vetenskapsteori, Göteborgs universitet (doktorsavhandling)

Nyberg, A. (1995) "Barnomsorgen. Ett kvinnligt nollsummespel eller?", s 47–82 i Amnå (red.), *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.

Overington, M. A. (1982) "Responsibility and Sociological discourse", *Qualitative Sociology*, 5(2):106–120.

Patel, R., & Davidson, B. (1994) *Forskningsmetodikens grunder.* Att planera, genomföra och rapportera en undersökning. Lund: Studentlitteratur.

Pawson, R. (1989) *A Measure for Measures: A Manifesto for Empirical Sociology.* London/New York: Routledge.

Persson, O. (1994) "The Intellectual Base and Research Fronts of JASIS 1986–1990", *Journal of the American Society for Information Science* 45(1):31–38.

Pinch, T. J. (1981) "The Sun-Set: The Presentation of Certainty in Scientific Life", *Social Studies of Science* 11(1):131–158.

Price, D. J. deSolla, (1965) "Networks of scientific papers", *Science* 149:510–515.

Repstad, P. (1988) *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap.* Lund: Studentlitteratur.

Rosengren, K-E & Arvidsson, P. (1983) *Sociologisk metodik.* Solna: Esselte Studium.

Schmaus, W., Segerstrale, U. & Jesseph, D. (1992) "Symposium on the "Hard program" in the sociology of scientific knowledge", *Social Epistemology* 6(3):243–265

Selle, P. (1993) "Voluntary organisations and the welfare state: the case of Norway", *Voluntas* (1):1–14.

Silverman, D. (1997) *Qualitative Research. Theory Method and Practice.* London: Sage Publications.

Stern, P. (1996) Prisoners of the Crystal Palace – Mapping & Understanding the Social and Cognitive Organization of Scientific Research Fields, (doktorsavhandling, Umeå universitet). Umeå: Borea.

Suárez, P. (1989) "The Nomenclature of the Visible: Towards a Critique of Empirical Class Analysis", Paper presented at the International Conference on Marxist and Non-Marxist Theories of Social Differentiation (Poznan, Poland).

Svenning, C. (1996) *Metodboken.* Lorentz förlag.

Sutton, R. I. & Staw, B. M. (1995) "What Theory is Not", *Administrative Science Quarterly*, (40):371–384.

Vedung, E. (1977) *Det rationella politiska samtalet. Hur budskap tolkas, ordnas och prövas.* Stockholm: Aldus.

Velho, L., & Krige, J. (1984) "Publication and Citation Practices of Brazilian Agricultural Scientists", *Social Studies of Science* 14(1):45–62.

Weick, K. L. (1995) "What Theory is not, Theorizing is", *Administrative Science Quarterly*, (40):385–390.

Wellinder, S. (1977) Ekonomiska processer i förhistorisk expansion. Acta Archeologica Lundensia. Series in 8° minore, N° 7, Lund: Glerups förlag.

Wolf, F. (1986) Meta-Analysis. *Quantitative Methods for Research Synthesis.* Newbury Park: SAGE.

Zetterberg, H. (1994) "Civila samhället, demokratin och välfärdsstaten", inlaga på konferensen "Civilsamhälle kontra offentlig sektor" arrangerad av Centrum för forsk-

ning om offentlig sektor (CEFOS) vid Göteborgs universitet den 3–4 februari
Zuckerman, H, (1988) "The Sociology of Science", s 511–574 i Smelser, N. J. (red) *Handbook of Sociology.* Newbury Park: SAGE Publication.

ABSTRACT

Att förhålla sig till tidigare forskning: ett argumentationsanalytiskt perspektiv

STEN T. ANTTILA

The problem of how to relate to previous research in the research process is severe when normal science has not been established, e.g. as in the case of sociology and as in certain fields of inter-disciplinary research. Yet, this problem has been more or less neglected in methodological textbooks. Under non-normal circumstances the reasoning is often very complex and it may be difficult to determine which literature is relevant to relate to and how this should be done. Thus, an explicit and systematic strategy is needed to make the problem more comprehensible. It is argued that argument analysis (cf. critical thinking) can serve this purpose. In addition, a hypothesis concerning the importance of the cognitive dimension in soft sciences is outlined.